

— Příběh pana Petera Baláže

Fašistický režim, panující ve „Slovenském státě“, si vyžádal mnoho obětí. Ovšem jen málo z nich dokázalo o tomto temném období svého života podat svědectví. Ne tak pan Peter Baláž, který také na vlastní kůži zakusil krutost nacistů. V pouhých osmnácti letech byl odveden z domova na nucené práce a po dva roky byl nucen žít v nelidských podmínkách nacistických táborů, v nichž bylo lidem bráno zdraví, důstojnost a nebo rovnou život.

Pan Baláž měl štěstí, druhou světovou válku přežil. A výměnou za jeho dva prsty dostali život i jeho spoluvězni. Jak se to stalo, vypráví dcera pana Baláže.

Jde vlastně o vzpomínky na vzpomínky, z nichž se postupem času vytratily přesné historicko-geografické údaje (tolik požadované při odškodňování obětí holocaustu), zato však zůstal velmi silný emotivní náboj, který ani s další generací nijak neztrácí na intenzitě. Dcera pana Baláže si moc dobře uvědomuje, jakých hrůz je člověk vůči člověku schopen. Peklo, které její otec zažil, si s sebou nesl celý život a zanechalo stopy i na jeho dětech. Obava, že by se dějiny mohly opakovat, je každodenně přítomna i v jejím životě. I proto si dcera pana Baláže nepřeje být jmenována. Avšak příběh svého otce mi vyprávěla tak často, že vznikla myšlenka jej i přes rizika s tím spojená zapsat a uveřejnit.

Za tímto účelem jsme spolu nahrály dva rozhovory, následující text je jejich kompilací, po redakční úpravě a po autorizaci vyprávěčky.

Za povšimnutí stojí i romština vyprávěčky, která pochází ze západního Slovenska od Liptovského Mikuláše a v níž je znát silný vliv českého a slovenského jazyka.

Anglo mariben

So kerelas tiro dad anglo mariben?

Mire dades has pharo d'etství. E daj les na barardas avri. Barardas les leskero papus. Jov has kovačis, miro prad'edas, jov has kovačis a mire dades has... na kamelas aňi te vakerel pal oda, lebo rovelas fest. Sar has čhavoro, has les trinacť rokov, tak... sar kerelas kovačis, lelas jag, oja taťi, hoj te na sovel the jov te kerel, ta čhivlas pre peste the pre miro dad, hoj te užštel upre. Tak d'etstvo has les mizerno. Sar d'etstvo, sar imar dospívajico, zažindas peklos baro.

Kaj dživelas u keci has leske berš, kana avle o Němci?

Mikulašiste. Osmnácť rokov has mire dadeske. Osmnácť, palis dvacať rokov, kana khere avlas. Osmnácť les lile a dvacať rokov has les, sar avlas khere.

Has les imar fameliija?

Oda has svobodno mro dad, mek na has, me mek na somas pro svetos, aňi jekh čhavo les na has. Oda has svobodno čhavo mro dad, sar les lile.

Avle o Němci, no a kidenas avri e ternen, zoralen. Musinlas te avel o danda, hoj len zdrava t'avel, o šero, prohlíadki kerenas lenge, no. O něchti a tak, o jakha, lačho sluchos či hin len. Ta savoro. No, miro dad avka pal oda vakerlas, hoj o sluchos, o danda v poriadku t'avel, o něchti, e postava, či hin zoralo, či nane nasvalo, či leske nane tubera alebo vare-

Před válkou

Co dělal tvůj táta před válkou?

Můj otec měl těžké dětství. Matka ho nevychovávala. Vychovával ho jeho děda. Byl kovář, můj praděda, on byl kovář a můj táta měl... ani o tom nechtěl mluvit, protože pak hodně plakal. Když byl ještě malý kluk, měl třináct let, tak..., jak dělal kovařinu, (tak jeho děda) vzal oheň, to žhavé, a aby nespál, ani on, ani můj otec, pokládal to žhavé na sebe i na mého otce, aby se pořádně probudil. Tak dětství měl mizerný. Jako dítě ale i jako dospívající zažil velké peklo.

Kde žil a kolik mu bylo let, když přišli Němci?

V Liptovském Mikuláši. Mému tátovi bylo osmnáct let. Osmnáct a pak dvacet, když přišel domů. V osmnácti ho vzali a dvacet mu bylo, jak se vrátil domu.

Měl už rodinu?

Táta byl ještě svobodný, ještě neměl rodinu, já ještě nebyla na světě, neměl ještě ani jedno dítě. Táta byl svobodný kluk, když ho vzali.

Přišli Němci a vybrali si mladé a silné. Musel mít zdravé zuby, hlavu, no prostě jim dělali prohlídky. Nehty a tak, oči, jestli dobře slyší. Prostě všechno. Můj táta o tom tak mluvil, že jestli má v pořádku uši, zuby, nehty, postavu, jestli je silný, jestli není nemocný, jestli nemá tuberu nebo něco. Dělalí prohlídku, no. No a kdo byl zdravý, zdatný, tak takové vy-

so. Prohliadka kerenas. No, u ko has zdravo, zdatno, tak ajsen kidenas andro nuťimen buťa. No tak the mre dades, has v poriadku, lile les.

Lile buter Roma, abo a tire dades?

Khatar amende lile e Bombajis, e Dinajis, dujen. U e gadžen, so na has aňi Źid'i, te ačhinas vaša kada, ta the len. So len garuvenas u avenas pr'oda, tak the len. So has konfidenti, varekana vladňinenas o Hľinkovci, no Mikoláš Hľinka, *to je co! Hľinkovci byli s fašistama*. Ale mek goreder has sar o Ňemci, no. Ale pritom has khera maškar gadže, Hľinkovci.

Džanes, kaj sas o taboris?

No oda has andro taboris po H. Paš o Polsko varekaj, Heidelberg nebo so me džanav. Paš o Polsko varekaj.

Paš o mariben

Delas tiro dad duma, so has andro taboris?

No, andre bokh chanas o švabi. O džuva peske avri kidenas, chanas. A so čanden... čandelas jekh, chalas, čandelas hinke avri, chalas, so čandipe. So trapinlas pes mro dad odoj! Odoj has nuťimen buťi, odoj na devadesaťpäť, me tuke phenavas, na devadesaťdeväť percentas marde miro dad.

Khatar amende has leha andro taboris duj Roma, the trin Źid'i, the miro dad. Jon has jekhetane, the jekhetane pale khere avle savo-

brali na nucené práce. No tak i mého tátu, byl zdravý, vzali ho.

Odvedli víc Romů, nebo jen tvého tátu?

Od nás odvedli Bombaje a Dinaje, takže dva. A pak gádže, co sice nebyli Źidi, ale zastávali se jich, tak i je. Co je schovávali a přišlo se na to, tak i ty. Protože byli (mezi gádži i) udavači, kdysi vládli Hľinkovci, no Mikoláš Hľinka, *to je co! Hľinkovci byli s fašistama*. Ale byli ještě horší než Ňemci. A přitom měli Hľinkovci domy mezi gádži!

Víš, kde byl ten tábor?

No, bylo to v táboře na „H“. U Polska nebo kde, Heidelberg nebo co já vim. Někde u Polska.

Za války

Vyprávěl tvůj táta, co se dělo v tom táboře?

No, z hladu jedli šváby. Všichni si vybírali a jedli. A co vyzvraceli... zvracel jeden, jedl, ještě se vyzvracel, jedl to vyzvracené. Jak se tam táta trápil! Byla tam nucená práce, tam ne na devadesát pět, říkala sem ti, na devadesát devět procent mého tátu ubili.

Od nás tam s ním v táboře byli dva Romové, tři Źidi a můj otec. Byli spolu a i se spolu všichni vrátili domu. Jak jsem ti říkala,

re. Sar tuke phenavas, miro dad zachraňindas so trinen. Garude pes tel ola mule, palis avle o Rusi, no ta avka pes visvobodinde.

Sar len zachraňindas?

Sar len zachraňindas miro dad? No tak les has ola napadi, mire dades, hoj... so hin te kerel, hoj.. Lebo už podle narodnosti jon murdarenas. No u mire dades has o napados, hoj pes garuvel tel o mule. Ola, so na birinenas, abo so len strejinenas, no ta has pre jekh kopa, no ta tel lende pes garuđa. No th'avka pes zachraňinde, no. Les has oda napados! No ale na smejinenas pal oda ňikdi v živoťe.., oda ča amenge vakerelas, mro dad, e čhavage, ale ňikaske na smejinelas pal oda... Daralas, abo so me džanav. Has les oda sindromos, hoj prostě daralas pal oda te vakerel.

A les na has duj angušta, na? Oda pes ačhiľa sar?
Oda has avka, hoj pes o Němci hrajinenas e manušenca, so has andro taboris, no a phenďas... Iľas pes o klatikos, Němcos, tover, no ta phendās, buď len murdardeha ľebo čhineha tuke o vasta avri. No tak miro dad iľas po klatikos o vasta the čhindās pes duj vasta avri, no na murdarďas len, no ta avka len zachraňindas.

A o Němcos palis le dujen na viľinda?

Na viľinda, bo peske čhindās miro dad tel o vasta. No ta čhindās peske avri o vasta, tak dodržindās o slovo. Lebo mro dad has ajso, hoj džanelas savoro te kerel. No tak varesave Němci has the lačhe, na has phuj savore Němci. Potají delas the o maro varesavo

táta všechny tři zachránil. Schovali se pod mrtvé, pak přišli Rusové, no a tak se pak už zachránili.

Jak je zachránil?

Jak je táta zachránil? No tak on měl takové nápady, že... co je potřeba udělat, aby... Poněvadž oni zabíjeli už jen podle narodnosti. No, a táta měl nápad, že se schová pod mrtvé. Ti, co nevydrželi, nebo co je zastřelili, no tak byli na jedné hromadě, a tak se schoval pod ně. No, a tak se zachránili, no. To on měl ten nápad. Ale nikdy v životě o tom nesměl... To jen nám to táta vyprávěl, dětem, ale nikomu jinému o tom nesměl říct. Báł se, nebo co já vím. Měl takový ten syndrom, že se prostě o tom báł mluvit.

A on neměl dva prsty, že jo? To se stalo jak?
To bylo tak, že si Němci hráli s lidma, co byli v táboře. Jeden Němec si vzal špalek, sekeru a řekl, buď je zabiješ, nebo si odsekní prsty. No tak táta si dal ruce na špalek, usekl si dva prsty, a on je nezabil, no a tak je táta zachránil.

No a ten Němec ty dva pak nezastřelil?

Nezastřelil, protože si můj táta usekl prsty. No, odsekl si prsty, tak dodržel slovo. Poněvadž táta byl takovej, že si věděl rady. Někteří Němci byli i dobří, všichni Němci nebyli zlí. Potají dával některý Němec i chleba, nebo co dostávali, nějaký paštiky, konzervy, nebo

Ňemcos alebo so chudenas, varesave pašťiki, konzervi či s'oda. Ta čhivelas, so ňiko na sme-jinel, lebo bi hinke murdarđoľa avri o Ňem-cos, na. A sar tuke phenavas, me furt, oda hin mange furt andro šero, so delas mro dad duma, sar pes zachraňinde. Tel o mule pes ga-rude th'avka pes zachraňinde. Odoj has kopi mule, no ta tel o mule pes garude. Avka pes zachraňinde...

Pal o mariben

Pal'is, kana avľa khere, ta dikhľa le dujen va-rekana?

Potají pes schazinenas, phiravenas ke amen-ge, vaš o čhave... Jekh has právníkos, u jekh has doktoris, oda Židos. U o Altman, už na pametinav, či pekáris has či so, na džanav. No ta potají pes scházinenas, no the potají amen-ge bičhavenas čhila, thuda, járe, tak so pes de-las, alebo veci pal peskere čhave bičhavelas. Lengeri rodina has doktorsko, ta furt denas, či o járe, o čhila, so phirelas pal o gáva dokto-ra, tak anenas. Aľe mro dad na kamelas, aňi jon, aňi mro dad, hoj pes te sikhľinel, bo da-ranas, furt daranas. Oda už has pal o mariben. A me pametinav e gadžen, e Altmanos, e Kir-cos, aľe imar ajse phureder sar has. Me pa-metinav, ľebo mro dad len sikhadaš amenge. U oda Altmanos delas hinke o veci, so děďi-nás pal lende, pal lengere čhave, no ta avka. Šoha les na pobiskerde, pro miro dad, odvdě-činenas pes... avka pre amende, pro čhave pa-lis. Mro dad lendar šoha nič na kamelas, aľe

co. Tak dal, co jinak nikdo nesměl, i ten Ně-mec by mohl být zabit, ne. A jak jsem ti říka-la, já pořád, pořád to mám v hlavě, co můj táta vyprávěl, jak se zachránili. Pod mrtvolý se schovali, tak se zachránili. Tam byly hromady mrtvol, no tak pod ty mrtvolý se schovali. Tak se zachránili...

Po válce

Viděl ty dva ještě někdy, potom, když se vrá-til domu?

Tajně se scházeli, chodili k nám, kvůli dětem.. Jeden byl právník a jeden byl doktor, ten Žid. A Altman, už si nepamatuju, jestli byl pekař, nebo co, nevím. No tak tajně se scházeli, a po-tají nám posílali máslo, mlíko, vejce, co se dalo, anebo posílali věci po svých dětech. Je-jich rodina byla doktorská, tak furt dávali, ať už vejce, máslo, co chodil ten doktor po ves-nicích, tak co mu nosili. Ale táta nechtěl, ani oni, ani táta, aby se vše provalilo, protože se báli, pořád se báli. To už bylo po válce. A pa-matuju si ty Neromy, Altmana, Kirce, ale to už byli takoví starší. Pamatuju si je, protože nám je táta ukázal. A ten Altman ještě dával věci, co jsme po nich dědili, po jeho dětech, no tak. Nikdy na mýho tátu nezapomněli, odvděčovali se tak na nás, na dětech. Táta od nich nikdy nic nechtěl, ale pořád tajně něco posílali. Odvděčovali se tím tátovi, potají, aby nikdo nevěděl, jiným dávali. Ale nesměli se

bičhavenas furt potají. Ov vděčinenas mire dadeske oleha, hoj potají, so ňiko na džanelas, avreste denas. Aľe na smejinelas pes te stikinel. Celo životos pes mre dadeske odvděčinenas. Aľe daranas. Furt žiďonas andr'oda trauma, so zažinde odoj. Mro dad pal oda ča ke amende khere e čhavorenge delas duma. Ňikdi v životě te na zabudňinel, so has oja druho svetovo válka.

Jov peske o danda korkoro kerlas! Normálně sar has predtím ola love, sar kovova, oda has ajse hliníkově či save varekana, no ta korkoro peske pre roj taťarlas, no ta normalně peske kerďas korkoro miro dad danda. Ta avka sar doktoris kerlas mro dad peske normalně o danda. Ta peskere leske avri pejle tele a paľis korkoro peske kerlas mro dad mustkos.

No, bo jov džanelas te kerel chartíko buťi, na?
Miro dad džanelas savoro. Phučavas lestar sar čhajori, hoj ajse parne sar rupune dičhonas. Phenav, soske hin les ajse parne danda? Oda jov korkoro. Ta jov džanelas savoro te kerel, savoro sikhľilľas. Mro dad džanelas sar ňemecki te vakereľ, ňemecki te čhinel, sikhľarďas pes. Na džanelas te čhinel písemně, ale tiskací pes naučindas odoj. Na džanelas nič, no odoj sa sikhľilľas. Ale džanelas savoro, eletrikáris, so leske kampeľas, savoro kerďahas, sa het. O phrala mire pal leste zďeďinde the o džuvľa, tak e džuvľendar me, miri pheň, so muľas, the mek jekh pheň.

U vakereľas německi?

Mro dad sar pes mra daha hadinľas, leľas te vakereľ německi. Už džanahas, hoj avela phu-

stýkat. Celý život byli tátovi vděční. Ale báli se. Pořád žili v tom traumatu, co tam zažili. Táta o tom vyprávěľ jenom nám doma, dětem. Aby se nikdy v životě nezapomněľo, co to byla druhá světová válka.

Sám si děľal zuby! Normálně, jak kdysi byly peníze, jako kovové, byly takové hliníkové, kdysi, nebo jaké, no tak táta si je sám roz-poušťěľ na lžici a sám si děľal zuby. Tak jako doktor si normálně děľal zuby. Jeho mu vypadly a pak si táta sám uděľal můstek.

No, protože znal kovářskou práci, ne?

Táta uměľ všechno. Ptala jsem se ho jako holka, že má takové bílé, jako stříbrné vypadaly. Povídám, proč má takové bílé zuby? To on sám. Všechno uměľ děľat, všechno se naučil. Táta uměľ jak mluvit německy mluvit, tak i psát německy se naučil. Neuměľ psát psací, ale naučil se tam tiskací. Neuměľ nic, ale tam se všechno naučil. Neuměľ psát psací, jen tiskací se naučil. Ale uměľ všechno, elektrikařinu, co potřeboval, všechno by si uděľal, všechno možné. Mí bratři to po něm zděľili, i holky, z ženských já, moje sestra, co umřela, a ještě jedna sestra.

A mluvil německy?

Když se táta háďal s mámou, začíňal mluvit německy. Už jsme věďeľi, že bude zle. Táta je-

jes. Ča phenlas mro dad: „Achtung!“ Oda hin: „Andro pozoris!“ The phenelas: „Sprechen sie deutsch!“ Oda už has e valka khere, oda už... the phenelas: „Schnell!“ Lebo: „Andro pozoris!“ Mri daj, o čhave, mušinahas te avel andro pozoris, o čhave the miri daj. Sar leha kerenas, the jov palis zacházinlas amenca...

Keci has tuke berš?

Keci has mange, devať, osem rokov has mange. Furt vakerlas mro dad, mro dad rovelas, sar pal oda vakerlas, rovelas. Lebo jov zažindas oda, no. No aľe ňiko les na chapinlas. Aňi mri daj, o čhave, ňiko, bo na zažijinde jon oda. Te na zažijineha, ta na pochopineha, hoj oda tuke pes vibavinel. No ale už akana phenav, hoj, sar phenahas, hoj te avel bachtalo, ale na has bi bachtalo, lebo oda, so pregejlas, akada peklos... Has te avel sostar. Aľe has amenge lačo dad. Kamelas te del vzdělanie le čhavage, savoro, so les odoj na has. Jov zažindas but, no.

Sar has mato, ta džahas, pal leste musinahas te džal andre krčma, phenahas leske, hoj sam bokhale, no o dad fest rovelas, rovelas a odmu-kelas. Lelas amen andre sklěpa, no a kinelas amenge. Oda na kinelas, hoj jekh parka, aľe duj kili, hoj avka, hoj te chas. Mro dad kinelas jare, deš kiľi cukros, masestar, ta sa, hoj te avel khere so te chal. Mro dad kinelas po kilos, but, ľebo zažindas, na, oja bokh. No aľe oda the phenelas leske manuš, tiž cudzo, na ča leskere čhave, hoj bokhalo, ta savore nasiťinlas mro dad. Aľebo t'avelas navšťeva u phenenas, hoj na san bokhale, jov phandlas o vudar, no ta na muke-las avri manuš dži kim na chalas.

nom řekl: „Achtung!“ To znamená: „Pozor!“ A říkal: „Sprechen sie deutsch!“ To už byla doma válka, to už... a říkal: „Schnell!“ Nebo: Pozor!“ Máma, děti, musely jsme si stoupnout do pozoru, děti i máma. Jak zacházeli s ním, zacházel pak on s náma.

Kolik ti bylo let?

Kolik mi bylo, devět, osm let mi bylo. Táta pořád vyprávěl a plakal, jak o tom vyprávěl, tak plakal. Protože to zažil, no. Ale nikdo ho nechápal. Ani moje máma, děti, nikdo, protože to nezažili. Když to nezažiješ, tak nepochopíš, že se ti to vybavuje. Teď už ale říkám, že jak jsme říkali, aby byl šťastný, že nebyl zlý, i když to, čím prošel, to peklo... měl by být proč. Ale měli jsme hodnýho tátu. Chtěl dát dětem vzdělání, všechno, co tam neměl. Zažil toho hodně, no.

Jak byl opilý, tak jsme šli. Museli jsme pro něj jít do hospody, řekli jsme mu, že máme hlad, no a táta strašně plakal, plakal a odprošoval. Vzal nás do obchodu, no a nakoupil nám. To nekoupil jako jeden párek, ale dvě kila, takhle jako, abychom se najedli. Táta koupil vejce, deset kilo cukru, od masa, všechno, aby bylo doma co jíst. Kupoval po kilech, hodně, protože zažil, ne, ten hlad. No ale když mu řekl člověk, i cizí, nejen jeho děti, že je hladový, tak táta všechny nasytil. A nebo když přišla návštěva a říkali, že nejsou hladoví, zavřel dveře a člověka nepustil ven, dokud se nenajedl.

Bo lačhes džanelas, so hin bokh...

Jov has ajso sikhlo, aľe the me sikhľilom.

Amen na džanahas predtím, no ča akana, už hin pozdě leske oda te del pale.

Protože dobře věděl, co to je hlad..

Byl tak naučený, ale i já se to naučila. Předtím

jsme nevěděli, no až teď, když už je pozdě mu to oplatit.

Romano džaniben – jevend 2007
Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Toto číslo časopisu vyšlo za finanční podpory České rady pro oběti nacismu

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková, Helena Sadílková a Adéla Gálová
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Sazba: Petr Teichman
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků
nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno
Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.